

The Psychosocial Omens of Divine Love According to Maturidi and Qādi Abd Al-Jabbār

Osman Oral^{1,a,*}

¹Basic Islamic Sciences, Faculty of Theology, Bozok University, 66200 Yozgat, Turkey

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 04/07/2021

Accepted : 31/12/2021

Keywords:

Allah

Love

Psychosocial

al-Maturidi

Qādi Abd al-Jabbār

ABSTRACT

The purpose of this article is to examine the psychosocial signs of divine love according to al-Maturidi and Qādi Abd al-Jabbār. The Love is directed towards both God and other beings. The signs of loving Allah, who creates and lives love in hearts; loving those Allah loves, not loving those he does not love. To follow the path of his beloved messenger the prophet Muhammad is to obey Allah. The sign of divine love can be understood by doing what Allah commands, avoiding what he forbids, repentance after mistakes. A person who loves Allah does actions that he likes and is pleased with, and does not do actions that he does not like and is not pleased with. He does not love the created like a god, nor does he associate others with him by valuing them like a God. He loves the beings created by Allah for the sake of Allah and values them for him. He fulfills the requirements of loving Allah at any moment with gratitude and patience, sincerity (ihlas) and love from within. Fear of losing his consent and love and a sense of responsibility live with the consciousness of piety. He doesn't break hearts, he repairs them. He forgives those who apologise, just as Allah forgives those who repent. It keeps dead souls alive. He acts with justice. Psychosocial makes good and useful actions. He fears the wrath of Allah. Allah loves his servants who show the psychosocial signs of love for him. Anthropomorphist love for God is unthinkable. Divine love is interpreted as grace, blessing, reward and consent.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, (2): 54-64, 2021

Mâtürîdî ve Kâdî Abdülcebbâr'a Göre İlahî Sevginin Psikososyal Alâmetleri

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 04/07/2021

Kabul : 31/12/2021

Anahtar Kelimeler:

Allah

Sevgi

Psikososyal

Mâtürîdî

Kâdî Abdülcebbâr

ÖZ

Bu makalenin amacı Mâtürîdî ve Kâdî Abdülcebbâr'a göre ilahî sevginin psikososyal alâmetlerini incelemektir. Sevgi, hem Allah'a hem de diğer varlıklara yönelik incelenir. Gönüllerde sevgiyi yaratan ve yaşatan Allah'ı sevmenin alâmetleri onun sevdiklerini sevmek, sevmediklerini sevmemek. Sevgili elçisi Hz. Muhammed'in yolunu takip etmek, Allah'a itaat etmektir. İlahî sevginin işareti, Allah'ın emrettiklerini yapmak, yasakladıklarından kaçınmak, hatalardan sonra tövbe etmekle anlaşılabilir. Allah'ı seven kişi, onun hoşlandığı ve râzı olduğu eylemleri yapar, onun hoşlanmadığı ve râzı olmadığı eylemleri yapmaz. Yaratılmışları ilah gibi sevmek, onlara ilah gibi değer vermek suretiyle şirke düşmez. Allah'ın yarattığı varlıkları onun hatırına sever, onun için değer verir. Allah'ı sevmenin gereklerini şükür ve sabırla, içten gelen samimiyet (ihlâs) ve sevgiyle her an yerine getirir. Onun rızası ve sevgisini kaybetme endişesi ve sorumluluk duygusu takvâ bilinci ile yaşar. Gönülleri kırmaz onarır. Allah'ın tövbe eden günahkârları affettiği gibi o da özür dileyenleri affeder. Ölü ruhları yaşatır. Adâletle hareket eder. Psikososyal iyi ve yararlı eylemler yapar. Allah'ın gazabına uğramaktan sakınır. Allah, kendisini sevmenin psikososyal alâmetlerini gösteren kullarını sever. Antropomorfist ilah sevgisi düşünülemez. İlahî sevgi, lütuf, nimet, mükafat ve rızâya yorumlanır.

Giriş

Varlıkları kaynaştırıcı ve ülfet unsuru olan sevginin görünmez bir gücü olduğu, acıyı tatlıya bakırı altına döndürdüğü, dertlerin sevgiyle şifa bulduğu, padişahın köle, zindanın gül bahçesine dönüştürdüğü söylenir (Mevlânâ, 2005: 125, 229). Hem Allah'a hem de insana nisbet edilen sevginin diğer duygularından farkı, onun doğal halinin temeli olmasıdır. Öfke, nefret, gazâp gibi insanî duygular ve haller arızî olup normalleştiğinde döneceği fitrî hal, sevginin hâkim olduğu duygu halleridir. İnsanda en baskın duygu sevginin, kalp ve uzuvlar için önemli bir faktör olduğu, sabır, tövbe, şükür, takvâ, zühd, cömertlik, tevazu, adâlet ve merhamet gibi psikososyal eylemlerin özünü oluşturduğu belirtilir (Düzgün, 2011: 11, 21). Aşırı sevginin adâlet ve dengeyi sarsacağı, aklı bozacağı, bâtılı hakikat gibi gösterebileceği, zararları da kör gibi göstermeyeceği dile getirilir (Muhâsibî, 2006: 226; Biçer, 2004: 41 vd). Neyin ne kadar sevilleceğini, aşırı sevginin nasıl zarara yol açacağı, sevginin olumlu ve olumsuz yönelimlerini, hangi varlığa ne kadar sevmesi gerektiğinin ayarını bilen, aklını yerli yerinde kullanandır (Kasapoğlu, 2010: 124). İlâhî muhabbet denilen Allah-kul arası sevgi, mânevî arınma, akıl, basîret ve tevhid temelinde hakikî iman ile oluşur. Allah'ı herşeyden çok sevmeyen hakkıyla Allah'a inanmış sayılmaz. İnsanlar üzerine ilk farz Allah'ı sevmektir (Oral, 2014: 171). Allah sevgisi sadece sözle değil psikolojik ve sosyolojik eylemlerle olur. Yani onun buyruklarına itaat, emirlerine sarılmadır. Yoksa kalbe gelip te kişinin çarpıldığı ve kendini kaybettiği bir duygu değildir (Mâtürîdî, 2005b: 16/234-5). Bu sevginin işaretleri ilâhî emirlere itaat, yüceltmek, elçileri vasıtasıyla gönderdiği hikmetleri gönülden benimsemek ve psikososyal iyi eylemler yapmaktır (Kindî, 1998: 7; İbn Miskeveyh, 1985: 111-2). Allah'ı sevmenin âlameti de; onun sevdiklerini sevmek, sevmediklerini sevmemek, son elçisi Hz. Muhammed'in yolunu takip etmek, Allah'a gönülden sevgiyle itaattir. Bazılarının 'biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız' şeklinde iddialarına bir cevap mahiyetinde "Allah'ı seviyorsanız elçisine itaat ediniz" (Âl-i İmrân 3/31) denilir.

İlk dönem selefi âlimler *haberî sıfat* da denilen sevgi, gazap ve rıza gibi müteşâbih lafızlar hakkında teşbih ve tescime düşmemek için *bilâkef* anlayışıyla onları te'vil yoluna gitmemişlerdi (Ebû Hanîfe, 1981: 46, 55; Cüveynî, 1969: 209). Bu tür mecazî/müteşâbih haber ve lafızların ilahi tenzih ilkesine uygun te'vilinin gerektiğini söyleyenlerin öncülerinden olan İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) ile Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025), Allah'ın adâleti ve hikmeti gereği kulun özgür irâdesiyle yaptığı iyi eylemlerin ilahi rızaya kötü fiillerin ise ilahi gazaba uğrattığını belirtirler. İnsanları bağlayan psikososyal ip sevgi, kardeşlik, muhabbet ve ülfet Allah'ın kullarına lütfudur, ilahi sevgiye "emrini her şeyin üstünde tutmak ve onu yüceltmek" denilmesi tenzihî açıdan daha uygun olup insanın Allah'ı sevmesi ona saygı gösterip itaat ve rızasını istemesi, Allah'ın kullarını sevmesi de onları ödüllendirmesi, övmesi ve kendilerinden râzı olmasıdır (Mâtürîdî, 2005a: 473; 2005b: 1/19, 302, 2/103, 288, 9/171, 14/69-70, 381, 16/170; Abdülcebbar, 1957: 6(2)/52-9; 1969: 191, 594; trs: 63; 2013: 1/378, 2/260, 268).

Bu çalışmada; "Mâtürîdîlik" adlı itikâdî ekolün kurucusu Mâtürîdî ile Mu'tezile'nin önemli âlimi Basra ekolünün ünlü kelâmcısı ve Şâfiî fakihî Kâdî Abdülcebbar'a göre Allah'ı sevmenin psikososyal âlametleri incelenmektedir. Türk-İslâm dünyasının âlimi Mâtürîdî, görüşlerini dönemine ve daha sonraki dönemlere aktarmış (Leknevî, 1324: 194), Kur'an'ı bütüncül bir metod, rasyonel ve dengeli anlam yorumlarıyla Ehl-i Sünnet çizgisinin oluşumuna ve gelişmesine büyük faydalar sağlamıştır (Kureşi, 1993: 2/130 vd). Diğer âlim Kâdî Abdülcebbar, kendisinden önceki Mu'tezile âlimlerinin görüşlerini derleyip incelemiş ve içlerinden seçim yaparak mezhebi sistematik hale getirmiştir. Mu'tezilî çizgiyi sürdüren son temsilcilerden biri kabul edilir (Kehhâle, 1961: 7/78-9). Görevinden azledilmesinden sonra, kalan ömrünü İran'ın Re'y şehrinde tedrisle geçirerek birçok öğrenci yetistirdi (İbnü'l-Esir, 1966: 9/111-2). Kelâm, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Dinler Tarihi alanlarında birçok eser vermiştir (Yurdagür, 2001: 24/104). Hicri 415 miladi 1025 yılında burada vefat etti (Abdülcebbar, 1974: 121-2).

Bu iki âlimin seçilmesinin sebebi, vahyin rehberliğinde işlevsel akla, inanç ve ahlâkî temelde sevgi duygusuna değer vermeleri, birinin "Hanefî-Mâtürîdîlik" diğerinin "Şafii-Mu'tezile" ekolünden olması konu hakkında analitik tartışma ve değerlendirmeyi imkân sağlamasıdır. Nitel bir araştırma tarzındaki bu çalışma doküman analizi metodunu kullanmak suretiyle konuyu araştırmaktadır.

Sevgi Kavramı

Muhabbet, hub, meveddet, velâyet, kurb ve vüdd kelimeleriyle ifade edilen sevgi, yakın ilgi bağlılık, görünmez sağlam bağ kuvve-i câzibe duygusudur. Varlıklar arası temenni, arzu, ruhun isteği ve birleşme, buluşma isteği, güzel görünen ve uyum gösteren şeylere karşı eğilim denilir (İsfahânî, 2012: 1143-4; İbn Manzûr, 1992: 3/444-5). İnsanın yaşamasına katkı sağlayan, beden diline yansıyan sevgi, iletişimde önemli bir unsur kabul edilir. Sağlıklı ve huzurlu yaşamakta sevginin önemi dile getirilir (Tarhan, 2010: 65, 97-8). Evrende iradeye dayalı tüm hareketlerin sebebi sevgi olduğu iddia edilir (Kindî, 1998: 78 vd; İbn Miskeveyh, 1985: 111-2). Kâdî'ye göre irade ve muhabbet mecazen aynı anlamdadır. Birinin sevdim veya razı oldum demesiyle irade ettim demesi arasında fark yoktur. Yani muhabbet, rıza ve irade aynı kapıya çıkar (Abdülcebbar, 1959: 6(2)/52-4; 2013: 1/378, 2/260, 268). Buğzun zıddı hub kelimesi, sevgi anlamında hem Allah'a hem de yaratılmışlara nisbet edilir, gönülden râzı olmaktır (Bakara 2/272; Ra'd 13/22; Rûm 30/38). Rızanın karşıtı seht/kızma ve aynı mânadaki gazâp/öfke, azâp, lanet ve buğz'dur (Âl-i İmrân 3/162; Tövbe 9/58; Muhammed 47/28). Meveddet kelimesi, muhabbet, sevgi, nasihat, sıla, görüş ve dinde sevgi, kardeşliktir (Mukâtil, 2004: 181). Sevgi ve aşk, huzur ve mutluluğun gerçekleşmesi yolunda Allah'ın yaratıklarına engin lütfu olup netice itibarıyla Allah'ın varlığına da bir delil kabul edilir (Rûm 30/21). İnsanlığın temel besin maddeleri olan tahıllar ve baklagiller, hatta çeşitli şekillerde olan taneli bitkiler Arapça'da sevgi manasına gelen "h-b-b" kökünden kelimelerle ifade edilirler. İnsan nasıl maddi hayata habbe

denilen ana gıda besinlerle bağlanıyorsa, manevi hayata da Allah sevgisiyle bağlanır (Kasapoğlu, 2010: 116). Muhabbetin artması sevgi eylemlerinin karşılık görmesi önem arzeder. Sevgi karşılık görmezse söner, devamlı her an beslenmesi gerekir. Sevginin coşkulu ileri şekli aşktır, sevgide ölçüyü aşmaktır. Aşk güzel sûretlere meftun olmak (ışku's-suver), cazip ve güzel sûretlere düşkün ve tutkunluğa "sûrî âşık" (âşık'u's-suver) denilir (İbn Kayyim, 1996: 71). İlâhî aşk aşkların en yücesidir (İbn Sînâ, 1953: 5-7). Canlıların karşı cinsle, anne babanın çocuğuna, âlimlerin bilgi ve erdeme, başkalarının da kendi emel ve gayelerine duyduğu ilgi, arzu yani sevgi fitrattaki bir duygudur. Sevginin şartsız hali şefkat, merhametin olgunlaştırılmış halidir. Başkalarıyla ilgilenmek, onların hislerine ve düşüncelerine karşı duyarlılık, diğer insanların acısına ortak olmak gibi nitelikler şefkati desteklemeye körelir (İbn Âdi, 2013: 30 vd). Allah insanın sıhhatli ve düzgün bir şekilde yaşaması için sevgi, merhamet ve şefkat temelinde davranışlar sergilemesini ister. Sevilen varlık özü bakımından sevgiye lâyık ise aşkın övülmesi el-Vedüd ismi ile edilir. Allah ezelden beri dostlarına merhametli, fiilen kendisine dost olduklarında onları sevendir; Yine O, aynı şekilde düşmanlarına buğzedendir (Mâtürîdî, 2005a: 167; 2005b: 7/225, 17/151).

Sevgi gücünü bütün kalbiyle Allah'a yönelten bir kul huzur ve mutluluğun zirvesinde olduğu kabul edilir. Sevenin esenliği sevgisinin yoğunluğunda aranır (Kutluer, 2009: 30/388). Sevgi, Allah'ın kulunu sevmesi, psikososyal eylemleriyle ondan râzı olması rahmetiyle muâmelesidir. Allah'ın sevmemesi kulunun eylemlerinden râzı olmamasıdır. Allah'ın sevmesi o kulun hidayette olduğunun da işaretidir (Karagöz, 2005: 80). Sevgi suya benzer, su girdiği kabın şeklini alırsa sevgi de içinde bulunduğu düşünce kalıbının biçimine girer. Susuz bir tas, işe yaramaz; sevgiden yoksun düz mantık ve salt bilgi de susuz tas gibidir. Eldeki kap ancak sevgi suyuyla doldurulursa işe yarar (Tarhan, 2010: 68, 72). Velâyet (dostluk), kurb (manevi yakınlık) gibi kavramlarla Allah ile kullar arasında sevgi anlatılır. Konuyu inceleyen Gazâlî (ö. 505/1111), sevgiyi en nihaî makam ve en yüksek değer olarak görür; rıza, şevk ve ünsiyet gibi hal ve eylemler sevgi sonucunda geldiği belirtir. Tövbe, sabır, şükür, zühd, takvâ, tevazu, cömertlik, adalet ve merhamet gibi erdemlerin özünün sevgi olduğunu söyler (Gazâlî, 1974: 4/531 vd). Allah için kurulan sevgi ve dostluk Allah'ın rızasına dayanır. Kalpteki sevgi duygusunun hakikatı gerçek anlamda bilinemez. Yerine getirilmesi ve gözetilmesi gereken ruhi dostluk, muhabbet ve sevgidir. Allah'ın düşmanlarına sevgi gösterilmesini ise Allah yasaklamıştır (Mümtehhine 60/1). Hem varlıklar arası hem de Allah kul arasındaki sevgi, meveddet, muhabbet, hub, velâyet, kurb ve vüdd gibi kelimelerle ifade edilmektedir.

El-Vedüd Allah Tasavvuru

Vedüd ismi; çok seven, çok sevilen, iyi eylemler sergileyen kullarını çok seven, aklı ve gönlünü sevgiyle kendisine yönelen kulları tarafından da çok sevilen Allah demektir (İsfahânî, 2012: 1143-4). Allah'ı isimlendirme ve vasıflandırmanın nakli ve akli delillerle sabit olduğundan ilâhî isim ve sıfatlar Allah'ı tanımanın tek yoludur. Allah'ın birliğini, yüceliğini, sonsuz azâmet ve merhametini bildiren isimler, insan kalbine tevhid

akidesini, ve Allah sevgisini yerleştirmek hikmetini de içerirler (Mâtürîdî, 2005a: 70). Vedüd ismi ile Raûf (çok şefkat ve merhametli, esirgeyen), Rab (terbiye eden, sevgiyle rızıklandıran, yaşatan, hayat veren), Velî (her işin sahibi, inananların dostu), Mevlâ (sevgiyle bağlanan, dost, arkadaş, yardımcı; sahip ve mâlik), Rahmân Rahîm (sınırsız merhamet, esirgeme ve sevgi sahibi) gibi ilâhî isim ve sıfatlarla anlam yakınlığı vardır (Gazâlî, 2005: 144; Râzî, 1905: 211-2). Kur'ân'da geçen Hz. Lût'un "Rabbim vedüd'dür" (Hûd 11/90) sözü, 'sevilmesi hak Allah' anlamındadır. Her şey ve her türlü güzellik ondan gelir, insanlar iyilik yapanı sevecek fitratta yaratıldıklarından Rab Allah'ı içten severler. Allah'ın "üzerine kendimden bir sevgi bıraktım" (Tâhâ 20/39) demesi çocukların merhametle büyütülüp yetiştirilmesi Allah'ın sevgiyi insanlarda yaratması sayesinde. Kişi sevdiğini ancak onun sevgisinin bir tecellisiyle sever. Rahmân Allah iman edip varlıklara yararlı davranışlar yapanların gönüllerinde sevgi yaratır. Rahmân ve Rahîm Allah'ın rahmeti öz benliği üzerine yazdığı belirtilir (En'âm 6/12; A'râf 7/156; Meryem 19/96; Mü'min 40/7). Zihin ve gönülde doğru, isabetli bir Allah tasavvurunun oluşması ve kulun vazifelerini ifa etmede Allah'ın en güzel isimlerinin doğru biçimde bilinmesinin de önemi vardır (Mâtürîdî, 2005b: 7/225, 17/151). Yaratılmışlara sevgiyi gerekli kılan ve lütuf olarak sevgiyi gönüllerde yaratan el-Vedüd Allah olmasından dolayı O, hamde ve şükre lâyık olur dolayısıyla sevgiyi de en doruk noktasında hak etmektedir, denilebilir.

Allah'ı Sevmenin Alâmetleri

Allah'a İtaat

Allah'ı sevmenin alâmetlerinden biri, güven ve sevgiyle Allah'a tevhid temelinde itaattir. Allah'ı sevmek, ona gönülden bağlanmanın ona isteyerek itaat ile dinî hayatın temel şartı kabul edilir (Kasapoğlu, 2010: 111). Mâtürîdî ile Kâdî'ye göre Allah'a itaat, onun râzı olduğu şeylere uymak, yasaklarından da kaçınmak demektir. Sevenin emrini veya isteğini gönülden benimseyerek yerine getirmesi anlamında itaati sürekli hale getiren sevgi bağı olup bu son nefese kadar hiç bitmeyen bir hal olmalıdır. Bireyin nefsinin Allah'a teslimine, tüm duyu ve duygularını Allah'ın rızasına itaati sağlamasına iman ve İslâm denilir. İlâhî muhabbeti "insanlardan Allah'ın râzı olması, yaptıklarından dolayı onları övmesi" olarak yorumlayan Mâtürîdî'ye göre kalbin ameli iman; kuru bir iddia ve sadece tasdikten ibaret bir unsur değil, zahiri amellerde eksik bulunan kimsenin derunî-kalbî hislerinde Allah'ı, Rasûlünü ve müslümanları tavizsiz bir şekilde sevmesi vazgeçilmez bir amel olmasıdır. Allah sevgisi, mü'min bireyin eylemlerini etkileyen ve bütün davranışlarının üzerine kurulduğu bir güçtür. Yüce değerlere itaat edenin önce kendisiyle barışık ve özgüven sahibi olmasıdır (Enfâl 8/1; Nûr 24/51). Bu sevgi ile yapılan eylemleri kulu ilâhî rızaya iletir ve özgür irâdeyle yapılan eylemlerin kabûlünü de sağlar. İbn Abbas'ın "Allah için sev, Allah için nefret et, Allah için muhabbet besle, Allah için dostluk yap, Allah için düşmanlık yap. Allah'ın dostluğuna ancak bu şekilde ulaşılır" sözünü delil alan Mâtürîdî, sevgi, muhabbet ve ülfetin Allah'ın kula lütfu olduğunu dile getirir. Sevgi, muhabbet ve dostluğun fayda vermediği gün, Allah için olmayan her sevgi ve dostluk o gün faydasız ve düşmanlığa dönüşme riski vardır

(İbrahim 21/31; Zuhur 43/67). Dolayısıyla Allah'ı sevdiğini iddia eden, onun rızası doğrultusunda yaşamak olan itaat için gayrette olan bireydir (Mâtürîdî, 2005a: 283, 353; 2005b: 1/56, 4/110, 6/169, 191, 237, 428, 434, 7/500, 13/95-6, 271; Abdülcebbar, 1959: 6(1)/40). Allah'ı hakkıyla takdir edemeyen yaratılmışları şefaatçi/aracı/yaklaştırıcı edinir. Kalbin Allah'tan başka varlıkları ilah sever gibi sevmesi, aklını, zihnini kör ve sağır ettiğinden yerilir (Bakara 2/165; Zümer 39/3). Yaratılmışları ilah gibi ta'zim ve hürmet göstermek kalbi hastalandırır. Bu sebeple mü'minin Allah'a olan sevgisi her şeyden daha ileri ve kuvvetlidir denilir (Bakara 2/165; Abdülcebbar, trs: 40).

“Allah size imanı sevdirdi ve gönlünüze sindirdi, küfrü size çirkin gösterdi” (Hucurat 43/8) âyetini Kâdî, *“sadece müslümanların imanı sevdirmesi söz konusu değil çünkü Allah âdildir, kullarını hiçbir şekilde şekilde ayırmaz”* der. Âyette ifade edilen sevdirmeye ve nefretten maksadın iman edenlere vereceği mükâfatı özendirme ve kâfirlere vereceği azab ile de korkutma olmalıdır (Abdülcebbar, 1959: 6(1)/40; 6(2)/52-4; 2013: 1/378, 2/260, 268; 2017: 70). Bu görüşü eleştiren Mâtürîdî, sevap ve mükafata dâir sözden dolayı imanın sevilmesi doğru değil, der. Kafirin de bu sebeple mü'min olmasını da kabul etmez. Aksine müslüman olmadan önce kalbinde imana karşı nefret duygusu vardır. Müslüman olunca kalbinde iman sevgisi yeşerir ve küfrü çirkin görmeye başlar. Dolayısıyla imanın sevdirmesi ve küfrün çirkin görülmesi imanı seçene ilahi lütuf olduğunu kulların bilmesi hikmetine yönelik olmalıdır. Kulun Allah'a olan sevgisi, övgü, ibadet, itaat, tâzim, istek ve korku olarak hayatlarında tezahür eder. Tüm nimetlerin Allah'tan, güç ve izzetin Allah'a ait olduğunu mü'min bilir. Kulun Allah'ı sevmesi ona itaati, rızasını gözetmesi, gazâbını ve azabını gerektirecek hal ve hareketlerden sakınmasıdır (Mâtürîdî, 2005b: 1/301-2, 2/457, 3/345-6, 7/114, 13/133-4, 14/66-7, 83).

Allah'ı sevmek salt nominal bir iddianın ötesinde, kendini itaat ve dinsel pratiklerinde gösterir. Bu pratiklerin hikmeti de maliyeti ne olursa olsun, hak, iyilik, hikmet ve adaleti talep etmek ve her türlü eylemde yönü bunlara çevirmektir (Düzgün, 2011: 18). Allah sevgisi sözle değil eylemlerle olur. Dolayısıyla Allah'ı sevmenin âlâmetlerinden biri kulun iman ettiği Allah'a tevhid temelinde tüm benliğiyle sevmesi ona hak, iyilik, hikmet ve adalet temelli psikososyal eylemleriyle itaati, denilebilir.

Hiz. Peygamber'i Örnek Almak

Allah'ı sevmenin âlâmetlerinden biri, müjdecî, uyarıcı, âlemlere rahmet, insanlara ışık, örneklik/üsve-i hasene olan Hz. Peygamber'i örnek almaktır (Âl-i İmrân 3/31; Enbiyâ 21/107; Ahzâb 33/21, 45-46). Mâtürîdî, üsve-i hasene'yi Hz. Peygamber'e uymada Allah'ı sevme şeklinde anlar ve *“size getirmiş olduğu hükümlerde ona uyarmanız Allah'a iman, itaat ve muhabbette eşitlik olur”* der. Kâdî'ye göre Rasulullah'ın örnekliliği itaat ve hidayet, Kur'an ahlâkı, sırat-ı müstakim ve hak dindir. Kim Allah'a ve elçisine isyan ederse apaçık dalâlet içinde kalır, ateşe gider. Bu sebeple Hz. Peygamber saygıya ve itaate başkalarından daha lâyıktır. O, insanlara çok düşkün, şefkat ve merhamet doludur. Onun af yolunu tutması, iyiliği emretmesi, cahillerden yüz çevirmesi, kötülüğü iyilikle savması ve mü'minlere tevazu kanatlarını germesi

Kur'an ahlâkına sahip olduğunu da gösterir (Tövbe 9/128; Ahzâb 33/6; Kalem 68/4). O, dostları ve düşmanlarıyla insanî ilişkileri iyi sürdürmüş, herkesin sevgisini kazanmıştı. Hz. Peygamber ümmetinden sevgi dışında bir karşılık istemez (Şûra 42/23). Peygamber'in sevilmesi, onu örnek alanlar için anne, baba, evlat gibi yakınlarından daha yakın olmasıdır. Sanki onların babası, eşi de onların annesi gibidir (Âl-i İmrân 3/110; Mâide 5/3; Enbiyâ 21/107; Ahzâb 33/6, 40, 56). Peygamberin örnekliliği dünyada rahmet, bereket, hikmet, fazilet kazanmaya vesile âhirette de şefaat, rahmet ve sevdikleriyle beraberlik şeklindedir (Mâtürîdî, 2005a: 179-182, 293; 2005b: 9/324, 334, 11/306, 324, 364, 13/188, 16/10-11; Abdülcebbar, 1969: 120, 135, 139, 250). Hz. Peygamber'e itaat Allah'a itaat gibidir; ona Allah'ın emriyle itaat edilir, insanın iyiliklerde ve güzelliklerde Hz. Peygamber'e itaati Allah'a itaat olur (Nisâ 4/80). Bu itaat ve sevgi özgür irâdeye dayalı bir sevgidir (Nesefî, 2004: 1/367, 2/19-20, 41, 49). Dolayısıyla Allah'ı sevmenin âlâmetlerinden birinin de üsve-i hasene olarak gönderilen genelde peygamberler özelde ise Allah'ın elçisi Hz. Peygamber'i örnek almaktır, denilebilir.

Allah'ın Sevdigi Psikososyal Eylemler

Tövbe, İstiğfar ve Tezkiye

Allah, hata ve günahlarından pişman olup tövbe edenleri temizlenenleri sever (Bakara 2/222; Tövbe 9/108). Tövbe, helâlleşme, pişmanlık gibi psikososyal erdemlerin özünün temeli sevgi olduğundan Allah tövbe ile hem maddi hem de manevi olarak temizlenenleri sever. Tövbede kişi kalbi ile aşkın varlık arasındaki ruhsal iletişimi aracısız bizzat kendisinin kurduğunu belirten ve bunu psikososyal anlamda dikkate alan Mâtürîdî, Allah temizliği, adâleti, tövbeyi sever, zulmü, küfrü de sevmeyince, o fiilleri sevmeyince fâilini de sevmeyince, fiilden dolayı fâilini de sever, der. Allah adâleti âdil olanı, tövbeyi tövbe edeni, temizliği temizleneni severken, kibri mütekkibiri, zulmü zâlimi, günahı, günahkârları da sevmemektedir (Mâtürîdî, 2005a: 117-8; 2005b: 1/302, 3/229, 9/171; 11/273; 14/69). Kâdî'ye göre de tövbe, işlediği çirkin fiilden, çirkinliği dolayısıyla pişmanlık duymak ve böyle bir çirkin fiili bir daha işlememeye kesinlikle karar vermektir. Buna göre tövbe, işlenen kötülük dolayısıyla kabihten pişmanlık ve benzeri kötülöklere bir daha dönmemekte azim ve kararlı olma şeklinde yapılır. Kâdî'nin düşüncesine göre tövbenin sahih olması için “pişmanlık ve kararlılığa” itibar etmek gerekir. Çünkü pişman olup kararlı olmayacak veya kararlı olup pişmanlık duymayacak olsa ‘nasûh tövbesi’ olmaz. “Tövbe edene insan haklarını ilgilendiren kısas ve benzeri türden değilse had uygulanmaz” görüşünü İmam Şafîi (ö. 204/820)'nin kanaati diyerek anlatan Kâdî, bu sözün üstüne başka şey söylenmez, der. Bununla Şafîi ekolüne mensubiyetini açıkça ortaya koyar. Tövbe etmedikçe imanın kişiye faydası olmadığını da ekler. Nedâmet duyan kalbin geçmişte işlediği kötü eylemleri el-Gafûr (çok affedici), el-Gaffâr (mağfireti bol), el-Afûv (çok affedici), et-Tevvâb (tövbe edenleri bağışlayan), el-Settar (ayıpları, günahları örten, bağışlayan) engin rahmet ve merhamet sahibi Allah'ın iyiliklere dönüştürme mükafatıdır (Furkan 25/70). Allah'ın sevgisine mazhar ismet sahibi Hz. Peygamber'in her gün yetmiş defadan fazla Allah'a tövbe istiğfar yaptığını söylemesi (Buhârî, 1981: “Daavât” 3), ilahi sevgide ulaşmada tövbe, istiğfar ve tezkiyenin

önemini gösterebilir (Mâtürîdî, 2005a: 541-2; Abdülcebbar, 2013: 2/56, 548, 748). Allah hata ve günahından pişman olup teziye, istiğfar ile tövbe eylemlerini yapanları ve psikososyal anlamda hem maddi hem de manevi olarak arınanları temizlenenleri de sevmektedir.

Takvâ

Tüm eylemlerde takvâ esas olduğundan her durumda takvâyı uygulayan muttakileri Allah sevmektedir (Âl-i İmrân 3/76; Mâide 5/27; Tövbe 9/4, 7; Hac 22/37). Allah ancak takvâ ile yapılan amelleri kabul eder (İbn Teymiyye, 2004: 85). İşlevsel aklın ölçütü takvâ olduğundan psikososyal işlerde tecrübeli kişiye muttaki, fiil de takvâdır, eyleminde takvâ olmayanın işi makbul aklı da işlevsel değildir (Zemahşerî, 2017: 1/134, 658, 2/10). Takvâ, korku mânası içermekle beraber korkunç bir şeyden korkmayı değil sevdiğinin kalbini kırmaktan endişeyi, Allah'a ve yaratılmışlara karşı sevgi, saygı ve sorumluluk duyma bilinç ve hassasiyetini anlatır. Allah günahattan ve haksızlıktan sakınan muttakileri sever. Onlar takvâ temelli binayı yaparlar, yuvaların en çürüğü örümçeğin evi gibi temeli çürük yapıları yapmaz ve oralarda oturmazlar (Tövbe 9/108-109; Ankebût 29/41).

Mâtürîdî'ye göre muttaki, nereden geldiği, nereye gideceğini, dünyaya geldiği ilk günden öleceği güne kadar yaptığı psikososyal tüm davranışlarını düşünür, yaratıcıya ve yaratılmışlara karşı saygı ve sorumluluk hassasiyeti, bilinci ile hareket eder. "*Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır*" (Bakara 2/197) yani hayat yolculuğunda insânî ihtiyaçlar konusunda hiç kimseye eziyet ve yük olunmaması alın teriyle kazanç takvâ azığıdır. İnançta takvâ; sevgi, tevhid, itaat, iman, sabır, şükür, ihlâs ve huşû eylemleri iken, davranışlarda ise takvâ; iyilik, ibâdet, çalışma, şefkat, saygı, hikmet, adâlet, merhamet, kötülüklerden uzaklaşmak ve güzel ahlâk şeklinde tezahür eder (Mâtürîdî, 2005b: 1/402, 7/302-3, 363, 8/178, 222, 15/40, 263-4, 16/353). Kâdî'ye göre Allah'ın muttakilerle beraberliği, onları koruması, yardımı, zararları defetmesidir (Abdülcebbar, 1969: 190). Dolayısıyla Allah muttaki kullarının takvâ türü eylemlerini sevmektedir.

Sabır

Allah sabredenleri sever (Âl-i İmrân 3/146). Başa gelen sıkıntılar karşısında tahammül, dirençlilik; nefsin aşırı süfli isteklerini gemlemek, olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen çaba olan (İsfahânî, 2012: 576; İbn Manzûr, 1992: 4/437-8) sabır ile imânın âyetlerde (Hûd 11/11; Şuarâ 26/227) aynı anlamda olduğunu belirten Mâtürîdî, "imân, günahlara dalmamak ve itaat üzere sabretmektir" der. İç duygularını, davranışlarını ve zamanı yönetmek denilen sabır, zarar verici aşırılıkta şehvet ve lezzetlerden nefsi tutmak, şükür de nimetleri ve organları yaratılış hikmetine uygun Allah'ın emri doğrultusunda sabırla kullanmaktır. Sabırın unsurları; yapılan kötülüklerle, kötülükle karşılık vermemek, tahammülsüzlük gösterip bağırıp çağırarak, helâk için beddua etmemektir. Bir yönüyle sabır içsel sebat halî, metin olmak ve kendinde içgüven içinde zihnini toparlayabilme gücüdür. Allah'ı seven insanın göstereceği sabır, kendisine emanet verilen can, mal ve evlat gibi kaybettiği her türlü şeyden ötürü kalbin şikâyet ve sızlanmaması olduğu gibi günah işlemekten kalbi ve organları tutmaktır. Kötülüklerle,

zorluklara ve iyilikler üzere olmaya sabredenler mükafatını alırlar (Bakara 2/155-156; Âl-i İmrân 3/134, 186; İbrahim 14/12; Nahl 16/126, Şûra 42/37, 40).

Mâtürîdî ile Kâdî'ye göre Allah'ın sabredenlerle beraberliği, O'nun kullarının her yönüyle bilmesi ve kullarına yararlı olması yönüyle desteği ile sınırsız kudreti, rahmeti ve lütfuyla onları buyruklarını dinlemelerine karşılık mükâfatlandırmasıdır (Mâtürîdî, 2005a: 159, 208-9; 2005b: 1/283, 2/377, 521-2, 5/137, 8/202, 220-1, 10/9-10, 138 vd, 281, 11/375-6, 16/203, 17/216, 315-6; Kâdî, 1969: 119, 203-4, 641). İyilikleri devamlı bir şekilde yapabilmeye, kötülüklerden her yönüyle kaçınabilmeye imanı son nefese kadar muhafaza edebilmeye asıl etkenin sabır duygusu ile olduğundan Allah her konum ve halde sabredenleri kullarına faydası olması yönüyle sevmektedir, denilebilir.

İyi ve Güzel Davranış

Allah, muhsinleri yani iyi ve güzel davranış yapanları sever (Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/148; Mâide 5/93). Muhsinlerin öne çıkan bazı özellikleri; öfkesine hâkim olmak, görüşlere hoşgörölü ve hataları affetmek, işlerde aşırılıktan sakınmak itidal ile hareket etmek, azimli, sabırlı, kararlılık ve cesaret göstermek, cömertlik, tevazu ve tokgözlülük gibi psikososyal eylemler sayılabilir (Bakara 2/236; Âl-i İmrân 3/134-135, 147-148; Mâide 5/13; Hûd 11/115; Yûsuf 12/90). Muttaki; Allah'ın kendisine lütf olarak verdiği nimetleri kötü yerlerde kullanmaktan endişe edip sakınan, muhsin ise; Allah'ın nimetlerini iyi yerlerde kullanan, iyiliği ve işlerini gönül rızasıyla samimice güzel yapandır. Bir yönüyle muhsin, kendi nefesine iyilik eden, nimetleri iman, tevhid ve takvâ yolunda yerli yerince kullanandır. Mâtürîdî, "takvâ, birr ve ihsan" kelimelerinin çoğu yerde aynı anlamda kullanıldıklarını, takvâ ve ihsan, iman ve tevhid bilincin en üst düzeyde tutulduğu bunun insanda süreklilik kazanıp bir karaktere dönüştüğü aşama olduğunu söyler. Buna göre ilahi sevgiye mazhar olmuş "muhsinler" kelimesi üç anlama gelebilir. *Biri*; güzel iş yaptı veya güzel iş yapmadı denildiği gibi güzel iş yapan ârif kişi demektir. *İkincisi*; üzerine farz/şart olmadığı halde iyilik olsun diye yapılan iştir. *Üçüncüsü*; 'İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkuyla ve ümitle dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır' (A'râf 7/56) âyetinde denildiği gibi çirkin ve kötü işe karşılık güzel iş yapmaktır. Yani kötü fiillere karşı psikolojik ve sosyolojik güzel fiilleri eylemleri özgür irâdesiyle tercih eden kişidir. Bir yönüyle muhsin, kendi nefesine iyilik eden, üzerindeki lütf ve nimetleri takvâ yolunda kullanandır. Mâtürîdî ile Kâdî'ye göre Allah'ın sevdiği muhsinler Allah'a sevgilerini psikososyal eylemler yapmak şeklinde gösteren kişiler olmalarından dolayıdır (Mâtürîdî, 2005b: 2/445, 15/263-4, 16/353; Abdülcebbar, 1969: 190-1). Böylece Allah, kendi rızasına uygun eylemleri gönülden güzel bir şekilde yapan muhsinleri sevmektedir.

Tevekkül

Allah, tevekkül edenleri sever (Al-i İmrân 3/159; Enfâl 8/2-4). Mâtürîdî'ye göre tevekkül, güvenmek ve işini Allah'a havale etmek, herhangi bir iş için sayının çokluğuna, hazırlık, zafer ve galibiyet gibi savaşı kazanmaya vesile olacak sebeplere güvenmek değildir. Yani "sakın nefsin veya başkasına güvenme! Sadece

Allah'a güven ve işini ona havale et!" demektir. Kendisine vahiy gelmesine rağmen Hz. Peygamber'e Allah her konuda sebeplere yapışmayı ve ashabıyla istişâreyi emreder. Bunun hikmeti; insanlar istişâre ettikleri ve bununla da Allah'ın sevgisi ve rızasına ulaşmayı istediklerinde Allah da onları akılların birleşmesiyle yolun en doğru olanına yönlendirmesidir. Allah, "*Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler!*" (Mücadele 58/10) diyerek kendisine yani ilahî hüküm ve hikmetlere uyulmasını yani tevekkül edilmesini sebepler çerçevesinde yaşanmasını ister (Âl-i İmrân 3/159; İbrahim 14/12; Mâide 5/23). Bu yönüyle tevekkül kulun Allah'a olan derin sevgi, inanç ve güveninin bir ifadesidir. Allah, her şeyi bir sebebe bağlı kılmış, Allah'ın kanunu, sünnetullah, adetullah yani kaderi bu minval üzere hükmünü yürüte gelmiştir. Dil ile yapılan duâ yanında, gerçek bir tevekkül anlayışı içinde fiili duâyı da yerine getirmek sûretiyle istenilene nâil olunabilir. Hem kavli hem de fiili duâ ile istekler kabul görür. Dolayısıyla tevekkül; Allah'ın sebep ve hikmetlere bağlı olarak yarattığı dünyada sebeplere tam teşebbüsten sonra sonucu Allah'tan bekleme ve hakiki te'siri her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen ve yaratan Allah'tan bilmedir. Sözgelimi, bir harpte tevekkül, düşmana karşı en te'sirli silâhlarla donandıktan ve harp kâidelerine harfiyyen riâyet ettikten sonra zaferi Allah'tan beklemektir. Mâtürîdî, "Asker sayısının çokluğu ile gururlanma ve zaferi onların elinde görme! İmânını şirke döndürme! Zafer konusunda Allah'a dayan!" Allah "O gün sayıca çokluğunuza güvenmiştiniz fakat bunun size hiçbir yararı olmamıştı" (Tövbe 9/25) demektedir. Tedbiri ve istişâreyi bırakıp Allah'ın ilminde olanlar hakkında tahmin ve yorumlarda bulunmanın gerçekte tevekkülsüzlük olduğunu söyleyen Mâtürîdî, her işte tedbir alınıp sebeplere riâyeti, Ey Allah'ın elçisi, tedbir nedir? diye sorulduğunda Hz Peygamber'in: "Akıl sahibiyle istişâre etmen ve o görüşe itaat etmendir" cevabını delil gösterir. İstişâre eden, sebeplere yapışan tevekkül eden zarar görmez, etmeyen de mutlu olmaz, der. Çalışmadan, kalbi ve aklî yeteneklerini boş işlerle meşgul etmek sonra da tevekkül ediyorum demek gerçek bir başarısızlık ve gaflet halidir. Kâdî'ye göre de tevekkül, "Eğer Allah'a lâıykıyla tevekkül etseydiniz, aç gidip tok gelen kuşu rızıklandırdığı gibi sizi de rızıklandırır" denildiği gibi Allah'tan azık istemek, çaba göstermektir (Mâtürîdî, 2005b: 2/459-460; Abdülcebâr, 2013: 2/744). Dolayısıyla Allah kendisine güvenen yani yarattığı sünnetullah âdetullah denilen sebepler çerçevesinde olan yaratılış kanunlarına hakkıyla uyan hem kavli hem de fiili duâ eden mütevekkilleri sevmektedir.

Affetmek

Kızdıklarında öfkelerini sineye çekip kusurları affedenleri Allah sever (Âl-i İmrân 3/134; Mâide 5/13; Şûrâ 42/25). Kin ve nefret dolu kalpleri sevgiye döndürmenin yolu kötülüğü iyilikle savmak, hata, kusurları affetmektir, denilir. Allah'ın isimlerinden el-Gafûr (affedici), el-Gaffâr (mağfireti bol), el-Afuv (affedici), et-Tevvâb (bağışlayan), el-Settar (ayıpları, günahları örten) vb. affetme ile ilgili olduğundan Allah kullarını affettiği gibi kul da sağlıklı psikososyal hayat için affetmeyi tercih etmelidir (Âl-i İmrân 3/159; Fussilet 41/34). Pişman olanı affetmek onu yeniden hayata bağlar, bu içgüven, sevgi, nefret gibi duyguların kontrolünü

sağlanma erdeme doğru yaşamasını sağlar (Tarhan, 2010: 123-4). Öfke ânında affetme kalpte sevgiyi oluşturan erdemli bir davranıştır (Şûrâ 42/37, 43). Güzel söz ve bağışlama sadakadan daha hayırlı olduğundan affetme ve hoşgörü mü'min eylemidir (Bakara 2/263; Âl-i İmrân 3/133-134; A'râf 7/99; Nûr 24/22). Pişmanlık, tövbe, affetme gibi psikososyal hal kalpte iç huzuru oluşturduğu gibi kalbin ümitsizliğe düşmesine de engel olur. Başarısızlık endişesi gibi korkulardan aklı ve kalbi teskin eder, ümit ve iyimserliği, kalbî yenilenme ve canlanmayı da artırır. "*Rabbimiz! Kalplerimizde iman edenlere karşı gillen/kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma!*" (Haşr 59/10) duâsının te'vilinde Mâtürîdî, sıhhati bozan kin, nefret ve kıskançlığın kalpte olmaması gerektiğini belirtir. Kin, nefret ve haset olan kalpte hakiki manada iman barınmadığını söyler. "*Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında çirkin sözün açıklanmasını sevmez*" (Nisâ 4/148) âyetiyle haksızlık ve zulme uğrayanların zâlîme bedduâyâ izin verildiğini ama af yolunu tercihin ise daha faziletli olduğunu belirtir (Mâtürîdî, 2005b: 1/301-2, 2/457, 4/91-2, 13/133-4, 15/204). Kâdî'ye göre Allah şirk dışındaki günahları özellikle hata ve küçük günahları affettiği gibi kullar da pişman olan kulları affetmelidirler (Abdülcebâr, 2013: 2/596, 648).

Pişmanlığın ve affetmenin sözle değil de kalben yapılmasının önemi vardır. Âile içi eş ve çocuklardan oluşabilecek huzursuzlar, hoşgörü ve affetme temelinde sevgiye dönüşebileceğini (Tegabûn 64/14) belirten Mâtürîdî, âiledeki hataları hoşgörüyle affetmenin, iyi geçim, huzur ve bereketin oluşmasına vesile olabileceğini belirtir (Mâtürîdî, 2005b: 1/301-2, 2/457, 4/91-2, 13/133-4, 15/204). Gafûr, Gaffâr, Afuv, Tevvâb isim ve niteliklere sahip olan yaratıcı tövbe eden kullarının hata ve kusurlarını affettiği gibi özür dileyenlerin hata ve kusurlarını affeden kullarını da sevmektedir.

Âdil Davranmak

Allah, adâletle hükmedenleri, inançta, sözde, davranışta, âdil davrananları sever (Mâide 5/42; Hucurât 49/9; Mümtetine 60/8). Değer boyutlu temel duygulardan adalet bütün hisleri etkilediği söylenir. "*Sözde adâletli olun!*" (En'âm 6/152) ifâdesinde Mâtürîdî, sözde adâletin fiilde adâletten daha önemli olduğunu ve hikmet akılsızlıktan hak da bâtıldan sözle ayırt edilir, der. Allah kullarına adâletle hareket etmelerini (En'âm 6/152; Nahl 16/90; Şûrâ 42/15), anlaşmazlıkların çözümünde adâletle hükmedilmesini, âile ve toplumsal hayatta âdil davranılmasını, hüküm ve şahitlikte anne baba, akrabalık, sevgi veya nefretlerine göre hissî değil âdil olmayı ister (Nisâ 4/58, 135; Mâide 5/8; Şûrâ 42/15). Herhangi bir olaya tanıklık eden şahitin göreve çağrıldığında gitmesini, dilini eğip bükmeden dosdoğru konuşmasını ve gerçeği gizlememesini, şahitliği doğru düzgün yapmasının teolojik anlamda gerekli olduğunu, hakiki iman sahibinin kalp ve vicdanıyla huzurlu olacağı da anlatılır (Bakara 2/282-283; Mearic 70/33). Kâdî'ye göre adalet kelimesinden "fiil" kastedildiğinde, "*başkasına fayda sağlamak veya zarar vermek üzere fâilin yaptığı her türlü hasen fiil*" demektir. Adalet, mazlûma vermek üzere zâlîme lütufta bulunmak değil, mazlûmun hakkını zâlimden almaktır. Toplumdaki sosyal kurumlarda bulunması gereken temel ilke; eşitlik, özgürlük ve hakkaniyet ölçüsü olan adâlettir. Rabbin hükümlerini âdil bir şekilde yerine getirmeye çalışmak için

seçilen en üst yönetici halifenin âdil ve ilim sahibi olması da esastır. “*Muhakkak ki Allah, adaleti ve iyilik yapmayı emreder*” (Nahl 16/9) ifadesiyle âdil olmanın Peygamberler de dâhil olmak üzere tüm insanların en birincil görevi olduğu da söylenebilir. Kâdî, bazı varlıklar, görüntü bakımından çirkin olmakla beraber, onlarda çeşitli hikmetli maksatlar mevcudiyetini ancak adalet ve insafli olanlarla doğru olanlar ve gerçekleri düşünenler bilebilir, der (Abdülcebbar, 1959: 4/43; 2013: 2/9-11, 332).

Hırs, hased, kin gibi duyuların sinama unsuru olduğu, bunları iyi yönde kullanmanın insanın kendi kalbi, aklı ve irâdesinde olduğunu belirten Mâtürîdî, Allah nefret ve düşmanlığı adâlet temelinde azm ve sabırla engel olunmasını ister. Adil kişi; hak sözlü, emanetlere hiyanet etmeyen, haramlar ve günahlardan sakınan, şüpheli şeylerden uzaklaşan, rıza ve kızgınlıkta sınırı aşmayıp itidalini koruyan, din ve dünya işlerini yürütürken mü'min şahsiyet ve karakterini kaybetmeyen kişidir. Allah'ın kulundan istediği “*Âdil olun! Bir topluluğa duyduğunuz kin, haset, nefret veya düşmanlık sizi adâletsiz davranmaya itmesin!*” (Mâide 5/8) ifadesi sanki şöyle der gibidir: “Bir gruba yönelik nefretiniz veya memnuniyetiniz kendilerine gerçeği, delilleri ve hükümleri açıklamanıza engel olmasın! Adâlet öyle bir olgudur ki iyi halde de kötü halde de doğruluğu, dürüstlüğü ve insafı gerektirir!” (Mâtürîdî, 2005b: 4/175, 227, 5/257, 325). İnanç, söz ve davranışta psikososyal tüm hallerde hem kendine hem de çevresine âdil ve insafli davranan kullarını sonsuz âdil olan Allah sevmektedir.

Allah Yolunda Mücadele

Allah, tuğlaları birbirine kenetlenmiş bir yapı gibi saflar halinde kendi yolunda gayret gösterenleri mücadele edenleri sever (Saf 61/4). Mâtürîdî'ye göre bu hal iyi işlerde toplumun ortak iradesiyle olmasının önemine yani özgür irâdenin (Enfâl 8/53; Ra'd 13/11) toplum hayatındaki işlevine işaret sayılabilir. Sosyal hayatta fertler, iyilikleri emretme ve özgür irâdeleriyle hayata geçirebilme, kötülükleri de imkânları ölçüsünde engel olabilmeye toplumun ortak irâdeleri sonucu gerçekleştiği hikmetini de gösterir. Fikirler ve sözler aynı, Allah yoluna karşı çıkanlara mücadelede birlikte olursa bu durum büyük bir güç sağlar, ilahi yardımın da artmasına vesile olur. Böylece Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde mücadele edenleri de sever (Mâtürîdî, 2005a: 31, 215, 228, 255, 358-9, 2005b: 2/160, 15/133).

İlahi sevgiye layık olmak için mücadele edilmesi istenen Allah'ın yolu; İslâm, Kur'an, ilim, ibâdet, cihad, iyilik, üretim gibi yararlı psikososyal işlerde geçirilen hayatın her safhasındaki hem fert hem de toplum yararına güzel işlerle geçirilen zamandır, denilebilir. Ana, dosdoğru ve apaçık yol anlamındaki sırat ile dengeli, itidalli, ölçülü anlamındaki müstakîmden terkip olan “sırat-ı müstakîm”; hedefe ulaştırıcı apaçık, düz, dosdoğru hak yolu iman, İslâm, tevhid, Kur'an ve takvâ yoludur (Âl-i İmrân 3/51, 99; Nisâ 4/69, 95; Tövbe 9/20; Şûrâ 42/53). Gazâba uğrayanlar ile dalâlete saplananların yolu değil, Allah'ın nimet ve lütf verdikleri *peygamberler, doğrular, şehitler, salihler* gibi (Nisâ 4/69) hayırlı kulların hidayet ve sebat yoludur. Allah yolunda gayret gösterenlerin ilahi sevgiye nail olmakla birlikte, cemaat halinde yapmaya meyilli yaratılmış insan her türlü masiyet ve kötülükten beraberce

sakınmanın daha etkili ve sonuca ulaştırması ve ilahi yardımın artmasına vesile olmasında aranabilir. Birlik ve beraberlikle hareket edenleri Allah sevmekte, onlardan râzı olmaktadır. Birlikte yapılan iyilikler daha güzel, kalıcı ve faydalı olduğu gibi birlikte yapılan kötülüklerin de psikososyal zararı daha fazla olmaktadır. Allah sevdiği kişilerin niteliklerini sayarken, “*Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar*” (Mâide 5/54) ifadesini Mâtürîdî, bu topluluk Allah'ı gönülden sevdiği için bunun alâmeti olarak bu sayılan psikososyal eylemleri yapmaktadır, der. Bu sebeple Allah onları sevdiğini açıklar. Bu yolda “baba, oğul, kardeş, eş, hısımlar ve akraba, kazanç, mal, ticaret, hoşlanılan mesken...Allah, Peygamber ve Allah yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah emrini yerine getirinceye kadar bekleyin!” denilir, Allah yolunda gayret göstermek dışındaki şeylere aşırı sevginin birey ve toplumların anarşi ve huzursuzluklara iletebileceği ikazı yapılır (Tövbe 9/24). Kim Allah düşmanlarını sever ve dost edinirse (Mümtehhine 60/1) yani yaptığının doğruluğuna inanırsa (Mücadele 58/22) iman sınırından sapsmış olur (Mâtürîdî, 2005b: 1/22-3, 4/255, 6/319, 14/133-4, 15/105).

Kâdî'ye göre Allah yolunda mücadelenin farzlığı ve bu çerçevede değerlendirilecek hususları bilmenin bireyin sorumluluğunda olmasıdır. Sevgi ve dostluk Allah'ın rızasına dayandığından düşmanlık edenlere -baba, oğul, kardeş akraba da olsa- sevgi gösterilmesine Allah râzı değildir (Abdülcebbar, 2013: 206). Allah yolunda mücadele etmek, dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olmak yani kötülüklerle engel olmak ilahi sevginin hakikatidir (İbn Teymiyye, 2004: 130). Allah, tuğlaları birbirine kenetlenmiş bir yapı gibi saflar halinde kendi yolunda -iman, Kur'an, tevhid, takvâ yolu sırat-ı müstakîm'de- mücadele edenleri sevmektedir.

Allah'ın Sevmediği Psikososyal Eylemler

Bozgunculuk, Haddi Aşmak

Allah, psikososyal hayatta dürüstlüğü, güzelliği, haddi yani ilahi hüküm ve kuralları çiğneyenleri, aşırılığı ve bozgunculuğu sevmemektedir (Bakara 2/190; Mâide 5/64, 87; A'râf 7/55). Mâtürîdî'ye göre Allah'ın sevmediği haller, bozgunculuk, fesat çıkarmak, aldatmak, sözde uyumlu gibi davranıp iç âlemlerinde insanların kötülüğe düşmesi için duygular beslemek, dini inançlarla alay etmek, inanmadığı halde sırf dünyevî çıkarlar için ‘ben de sizdenim’ diyerek destek veriyormuş gibi çıkarıcı, ikiyüzlü, aldatma, nifak, muhalefet türü eylemler yapmaktır. Allah'ın sevmediği bozgunculuk, aşırılık ve haddi aşmanın niteliği; kısır tartışmayı sevmek, içindekinin doğru olduğuna dâir Allah'ı şahit tutma, yeryüzünde fesat çıkarma, ekini, yiyecekleri ve nesli yok etmeye çalışmadır. Kâdî'ye göre “*Allah fesâdı müfsitleri sevmek*” (Bakara 2/205; Kasas 28/77) âyeti gösterir ki Allah, ister kendinden, ister başkasından olsun; ister başkasına geçsin ister geçmesin fesadın hiçbir türünü sevmez, demektir. İbn Abbas (ö. 68/687)'in “*Allah için sev, Allah için affet, Allah için muhabbet besle, Allah için dostluk yap, Allah için düşmanlık yap. Allah'ın dostluğuna ancak bu şekilde ulaşılır*” sözünü delil alan Mâtürîdî, Allah için yapılmayan sevgi ve dostluğun düşmanlığa, aşırılığa, haddi aşmaya

itebileceğini belirtir. Allah yeryüzünü her türlü isyandan, ahlâksızlıktan, kan dökmekten, aşırılıktan ve benzeri kötülüklerden temiz olarak yarattıktan sonra bozgunculuk yapılmasını sevmez. Mâtürîdî, hırs göstererek sağlığı bozan bozulmuş ürünleri üretmek ve satmak, müşterilerin bilgisizliğinden yararlanmak, fahiş aşırı fiyatla mal ve hizmet satmak, haksız kazanç ve rant sağlamak, ölçü ve tartıda hile yapmak, müşterileri aldatmak, ekonomik dengeleri bozmak, ekonomik gücü kötüye kullanmak, çalışanların haklarını vermemek insan irâdesinin kötüye yönlendirmesinden oluşan haller haddi aşmak, ifsat, bozgunculuktur. Allah bu tür münker fiilleri işleyenlerden râzı olmaz (Mâtürîdî, 2005b: 1/37-8, 66-7, 142-3, 411, 5/386-7). Yasakladığı eylemleri yapanlara Allah gazâp eder. İmân'dan sonra kişi kalbini küfre açarsa Allah böylelerine çok kızar. Yine sözünden dönenlere de Allah çok kızmaktadır (Bakara 2/61; 90; Nisâ 4/93; Mâide 5/60; A'râf 7/152; Nahl 16/106, Tâhâ 20/86). Davranışlarda ölçü ve denge esas olduğundan toplumsal iletişim ile barışın temeli ölçü, itidal, denge ve adâlettir, denilir. Allah'ı sevdiğini iddia eden sosyal hayatın her katmanında eşitliği, itidali, insafı, ölçüyü ve adâleti hem kendisi hem de başkalarına yaşatmalıdır. Malın infakı ölçülü ve dengeli olması gerektiği gibi hayat yürüyüşünde itidal vasat yolun izlenmesi gerekir. Allah sevgisine nâil olmak isteyen bireyin aşırılıklardan uzak olmasını öneren Mâtürîdî, Allah'ın mü'minleri "vasat ümmet" (Bakara 2/143) kılması iki uçta yani ifrat ve tefritte kalmayıp orta yolu takip edilmesidir, der (Mâtürîdî, 2005b: 1/260, 5/8, 8/276, 12/367-8, 13/271; Abdülcebbar, 2013: 2/254). Dolayısıyla Allah, birliği, dayanışmayı, sosyal hayatta kardeşliği, emrettiği ve râzı olduğu eylemleri yapan kullarını severken yasakladığı, haram kıldığı, fesadı, bozgunculuğu, haddi aşan kullarını da sevmemektedir.

Nankörlük ve Günahta Aşırılık

Allah, nankörleri ve günahta aşırılığı sevmez (Bakara 2/205, 276; Âl-i İmrân 3/32; Nisâ 4/107; Enfal 8/58; Kasas 28/77; Rûm 30/45). Küfür, örtmek, nimeti şükürsüzlükle gizleme ve nankörlük, ilahî hikmet ve hakikatleri bilinçli bir şekilde gizleme, örtme, redd ve tekziptir (İsfahânî, 2012: 918 vd). Allah adına yalan, iftira ve inkâr en büyük günah ve aşırılık olduğundan (A'râf 7/101; En'âm 6/93, 144; Zümer 39/32) Mâtürîdî, Allah elçilerinin gönüllere sunduğu hikmet ve hakikatleri yalanlayan ve inkâr eden kalbin psikolojik mühürleneceğini söyler. Akli melekesi yerinde insanların ilgisizlik, gaflet, bilgisizlik, taassup, acz ve tembellik, özentî ve nefsanî arzular gibi etkenler bireyin şahsiyetini de bozmaktadır. Allah'tan başka herhangi bir varlığı aşırı sevilmesi şirk sebebi olarak gösterilir (Furkân 25/43; Câsiye 45/23). Birey her işinde aşırılığı, bozgunluğu ve günahta ısrarı sürdürebilir. Bu durum onu hayvanlardan daha aşağı denilen seviyeye düşürebilir (A'râf 7/179; Furkân 25/44). Göklerde ve yerde bir çok delilleri inatla ve gâfilce görmek istemeyenlerin çoğunun "*şirk koşmadan Allah'a iman etmemeleri*" (Yûsuf 12/106), Kur'an'ın belirlediği ölçülerle gerçek anlamda Allah'a inanmayıp şirk türleri içinde gâfilce Allah'a inandığını sanmalarındır. İmân ettik demeleri gerçekten iman ettikleri Allah'ın kulundan istediği ve râzı olduğu tarzda iman ettikleri anlamına gelmez. Onların ilah tasavvurunda ve inançlarında yanlışlar, bâtil kanaatler vardır. Tağutlara (Allah dışında değer verdikleri şeylere) ilah gibi değer

vermek ve onları sevmek sûretiyle Allah'a şirk koşabilmektedirler. İmândan sonra kalbini kâfirliğe (şirk, inkar, küfür, nifak eylemlerini yapmaya niyetlenen bireye) açana Allah'ın gazâbı kızması vardır (Nahl 16/106). Allah'ın sevmediği, râzı olmadığını nankörlüğü, küfür ve aşırılığı ısrarla yapanlar, insanları Allah yolundan (iman, tevhid, takva hallerinden) malı, canı ve tüm imkânlarıyla engellemeye çalışanlar Allah'ın gazâbına da uğrarlar. Mâtürîdî ile Kâdî'ye göre Allah'ın kulunu sevmemesi insanın şahsiyetinden dolayı değil onların Allah'ın râzı olmadığını inkâr, tekzip, şirk, nifak ve fık fiilleri ısrarla, inatla sürdürme işleme karakterinde olmalarındandır (Mâtürîdî, 2005a: 473; 2005b: 6/8-9, 7/371, 9/171, 11/80, 17/110, 179, 404-5; Tevhîd, 473; Abdülcebbar, 2013: 2/756). Allah pişman olup tövbe etmeyi ve edenleri severken küfürde inatla devamı, hâinliği ve günâhkârlıkta ısrarlı olmayı ve aşırılığı bu eylemleri tövbe etmeden ısrarla işleyenleri sevmediği söylenebilir.

Zulüm

Allah zulmü ve zâlimleri sevmez (Âl-i İmrân, 3/57, 140; Şûrâ 42/40). Haddi aşma, dalâlet, haksızlık, isyan, Allah'ın koyduğu ilke ve sınırları tanımama anlamında her türlü olumsuz kalbî hal, söz ve eylem olan zulüm-zulmet; küfür, şirk gibi inkâr bataklığına saplanan kişilerin olumsuz hâlini ifade eder. Kâdî'ye göre zulüm, herhangi bir fayda sağlamayan ve zararı gidermeyen; hak da edilmeyen ve söz konusu vecihlerden hiçbirine ihtimali olmayan zarardır (Abdülcebbar, 2013: 2/14, 86). Adâlet, kıst ve insaf kavramları zulmün karşısı, cevır (haksızlık), bağı (azgınlık), tuğyân (taşkınlık), fık (sapmak), udvân (düşmanlık) kavramları da zulmün eş anlamlısı veya yakın anlamlısıdır (İsfahânî, 2012: 657 vd; İbn Manzûr, 1992: 12/373 vd). Allah, mütekebbir, cebbar yani kibirli her zorba ve şiddete başvuran baskıcı zâlimi sevmez (Yûnus 10/67; Mü'min 40/35). Zâlimler zahirde galip gibi gözükebilir ama gerçekte onlar maddî manevî yardım görmezler. İnkâr edenlere ve zâlimlere de ilahî sevgi olmaz. Mâtürîdî, sosyal hayatta hikmetlerin azalıp bâtil inançların çoğalması, kötülüklerin artması zulüm yani karanlığın çökmesidir, der. Zâlimin özelliği; atalarını taklit, aklı iyi yönde kullanmama, kesin olmayan zannî bilgilerle hareket etme, yalan söyleme, alay etme, kendilerine yapılan uyarı ve tebliğ karşı büyüklük taslama vb. gibi bazı hususlardır. Dalâlete düşenler, dinde haddi aşan, yaptıkları fenalıklardan ötürü birbirini uyarmayanlar, dosdoğru hak yol sırat-ı müstakîm'den sapan ve başkalarını saptıranlar, lânete ve ilâhî gazaba da uğrayanlar, ilahî sevgiyi hak etmeyen zâlimlerdir (Mâide 5/77-80). Adâleti, hakkı ve doğruyu söyleme fert ve toplumları kaynaştırırken, haksızlık ve zulüm ise sosyal hayatta saygı ve güvenin kalkmasına, hakların kaybolmasına sebep olur (Mâtürîdî, 2005a: 551; 2005b: 17/387 vd).

İlahî sevgi bir anlamda ilahî adaletle ilgilidir (İbn Haldûn, 1968: 3/33 vd). Allah insanları sever demek, onlara zulmetmez, bağışlar vs. demektir. 'Allah zalimleri sevmez' cümlesi 'Allah insanları sever' cümlesinin dışında kalır. Yani açık seçik bir zulüm olayının görülmesi, zâlimi 'Allah beni sever' demekten alıkoymak için yeterlidir (Aydın, 1991: 96). "*Zâlimlerin yanında olmayın, onlara meylettirmeyin sonra ateş sizi de yakar*" (Hûd 11/113) ifadesinde Mâtürîdî, Allah zâlimlerin yanında olanlara

şöyle der: “İçinizden ileri gelenlerin ve önderlerin yanında olmayın, onların davetlerine uymayın, onları sevmeyin, sonra ateş sizi yakar. Bu azabı Allah’tan başka engelleyecek de olmaz! Allah’ın adâleti gereği kulun irâdesiyle yaptığı iyi eylemler onun rızasını, kötü fiiller ise gazâbını celbeder”. İnsanların işlediği zulüm ve haksız fiillerin Allah tarafından yaratılmadığı kanaatinde olan Kâdî, zulüm, yalan ve benzeri işler aklî münkerlerden olup Allah’ın sevmediği bu eylemlerden insanları sakındırmak ise vâcibtir, der (Abdülcebbâr, 2013: 1/240). Mâtürîdî ise iyi-kötü, güzel-çirkin eylemleri özgür iradesiyle isteyen ve işleyen kul olup bu yüzden sorumlu olduğunu yaratıcı Allah’ın ise sünnetullah, âdetullah gereği kulun seçtiği iyi-kötü güzel-çirkin her şeyi yarattığı görüşündedir (Mâtürîdî, 2005a: 473; 2005b: 7/248-9, 9/171, 17/110, 179, 404-5). Allah kötülüklerin ve zulümlerin işlenmesine asla râzı değildir, çünkü O, zulmü ve zulüm eylemleri yapan zâlimleri sevmemektedir.

İsrâf

Allah, kendisine verilen maddî manevî her türlü nimetin gereksiz yerlere kullanan israf eden müsrifleri sevmez (En’âm 6/141; Â’râf 7/31). Mâtürîdî’ye göre isrâf, inanç, söz ve davranışta din, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçütlerin dışına çıkarak beden, mal, zaman gibi imkânları saçıp savurmaktır. Örneğin sıhhat ve boş vakit nimetini yerli yerinde kullanamayanın hüsrân içinde olmasına Allah’ın rızâlığı yoktur. Nimetlerin Allah’ın istediği yani yaratılış hikmetleri dışında kullanılması israftır. Sağlıklı insan ancak güzel işler yapmasıyla israftan kaçınmak suretiyle şükreder. Kâdî’ye göre nefsin zulmeden, isyan ve günahları işleyen müflisleri Allah sevmez. Çünkü müsrif Allah’ın rahmetinden ümidi keser, kendi iç dünyasında psikososyal yeteneklerini boş şeylere kullanmak suretiyle boşa harcayan müsriflerin yaptıkları isyan ve şehvetlere düşkünlük gibi işler kendilerine süslü (Yûnus 10/12) görünür. ‘Ey Âdemoğulları! Yeyin için fakat israf etmeyin!’ (A’râf 7/31; İsrâ 17/27; Furkân 25/67) ifadesiyle Allah’ın isrâf edenleri sevmez denilir. İnsanlardan bazıları gereğinden fazla ve organik olmayan şekilde yemenin bedelini şişmanlıkla ve beraberinde getirdiği çeşitli hastalıklarla öderler. Bazıları ise ne kadar yerse yesin hep zayıf kalır. Bedenin ihtiyacı mikroplardan arınmış organik, temiz kaliteli yiyeceklerle karşılandığı gibi rûhun da kaliteli gıdalara, psikolojik kalbî hal ve eylemlere ihtiyaç vardır. Buna göre yemede içmede isrâf yasağı, çok yemek veya az yemek suretiyle bireyin sıhhatini korumayı amaçlar. Mâtürîdî, insana verilen en büyük nimetlerden biri olan zamanını Yaratıcı’nın rızası doğrultusunda îmân, salih amel, şükür ve sabır ile alışverişi ile kullanabilirse inşallah hüsrânda olmaz, der. Elini sikan cimrilik, elindeki büsbütün saçıp savuran bir müsriflik yasaklanır (Mâtürîdî, 2005b: 5/234, 329, 17/318; Abdülcebbâr, 1969: 427, 666-7; 2013: 1/126). Her türlü nimet ve imkânları sosyal hayatta yerli yerinde kullanmayan müsrifleri Allah sevmemektedir.

Kibir ve Övünmek

Allah, kendini beğenip, kibirle övünüp duranları ve şımarıkları sevmez (Nisâ 4/36; Nahl 16/23; Kasas 28/76, Lokmân 31/18; Hadîd 57/23). Yerilen kibir; kendini beğenmişlik duygusu içerisinde işlediği eylemlerle şımarıktır. Böbürlenme, başkalarını küçümseme,

kendini üstün görmedir. Kibir Allah’a kulluğu reddeder, kalbini, aklını işlevsel hale getirmez. Bu kibir kazançta fakirin hakkını vermemek ve cimrilik olabileceği gibi ilim ve hikmetleri gizlemek şeklinde de tezâhür edebilir (İsfahânî, 2012: 890). Mâtürîdî, kula secde emrinin hikmetini, kibir gibi şeytanî dürtü arzuların ve nefsi gemlemenin kula eğitici eylem olmasıdır, der. Allah kula nefsinin ve duygularının eğitmesini, hak, hakikat ve hikmetlere eğilmesini istemektedir (Bakara 2/34; A’râf 7/12; Hicr 15/33; Sa’d 38/74; Mâtürîdî, 2005b: 5/299-300, 12/283).

Allah’ın Mütekebbir ismi; onun zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar ulu, aşkın yaratıcı olmasını anlatır (Cürcânî, 2015: 3/370). “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilir ne de boyca dağlara ulaşabilirsin” (İsrâ 17/37) ifadesindeki yasaklık kibirli yürümenin gözleri, gönülleri rahatsız etmesini önlemeye yöneliktir. “Rahmân’ın has kulları yeryüzünde vakarla yürürler” (Furkân 25/63). Bu, ‘kibirle insanları hakir görmeyin kibirli bir şekilde dünyada gezmeyin, çevreye duyarlılık gösterin, ıslah edin’ demektir. Takvâ, huşu/haşyet tüm organları canlandırıp işlevsel hale getirirken kibir de kalbî hayatı öldürmekte işlevsiz hale getirir (Mü’min 40/35). Kâdî’ye göre edeb, ahlâk ve tevazunun hepsini yok eden gururdan uşaklaşmak bireyin görevi ve sorumluluğundadır. Çünkü gurura kapılarak insanlara burun kıvrıma ortalıkta çalım satarak yürümek, kibir, fahir ve gurur gibi zaafılardan kaynaklanan eylemler yerilir. Dolayısıyla kibir ve böbürlenmeden uzak sevgi ile rahmânın kullarına onun hatırına eziyet ve zarar vermeden gönülleri onaran tevazu, merhamet gibi psikososyal eylemleri işlemek gerekir (Mâtürîdî, 2005b: 1/260, 3/229, 8/276, 10/8, 271-2, 11/79, 237-8, 15/97; Abdülcebbâr, trs: 326). Allah, dünya zenginliğiyle insanlara karşı kibirlenen, iyilikleri başa kakmak, gönül kırmak şeklinde yapan kendini beğenip kibirle övünen mütekebbirleri sevmemektedir.

Gönül Kırıcı Söz

Allah, gönül kırıcı sözlerin söylenmesini sevmez (Nisâ 4/148). İnsan onur ve izzetini zedeleyici gönül kırıcı sözlerin Allah katında büyük bir vebâl olması fert ve toplumda büyük yıkım yapmasındandır (Tatçı, 1990: 243). Kaynaşmayı dayanışmayı isteyen Allah sosyal hayatta ma’rûf gönül alıcı sözlerin söylenmesini, gönüllerin onarılmasını ister (Bakara 2/263; Nisâ 4/8). Bir gönül alma, yüz sevgi doğurur, denilir (Mevlânâ, 2005: 252). Güzel söz; bireyin gıyabında yaptığı hayır duâ gibi biri sözü duyduğunda ‘ne güzel, dosdoğru, âdil’ dediği gönülleri okşayan doğru sözdür (Mâide 5/119). Allah, çirkin şeyleri asla irade etmeyen, âdil ve hikmetli kanaatini taşıyan Kâdî’ye göre çirkin söz (fahş) ve belâ vermeyi (hına) içeren kelâm, onu sarf eden kişinin itkân (sağlam) nitelmesi yapılmaz ve söyledikleri şey fâsid olur. Şenaat (çirkin söz), yararı olmayan bir ifade şeklidir (Mâtürîdî, 2005b: 4/91-2, 5/257, 325, 10/118, 125-7, 279; Abdülcebbâr, 2013: 2/98, 322).

“Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında çirkin sözün açıklanmasını sevmez” (Nisâ 4/148) âyetinin teviline Mâtürîdî şöyle bir olayı nakleder; Hz. Peygamber ile beraberken Hz. Ebûbekir’e bir kişi çok ağır hakâret eder, önce sukûnetle karşılayan Hz. Ebûbekir biraz sonra dayanamaz karşılık verir, yanında oturan Hz. Peygamber

kalkıp gider. Ebûbekir: “Ya Rasulallah. Bana hakaret ederken oturuyordun. Ona karşılık verdiğimde ise niçin kalktın” deyince: “Bir melek, senin nâmına ona cevap veriyordu. Sen karşılık verdiğinde o melek gitti, şeytan geldi, o yüzden kalktım” der. Buradan nefisten gelen arzu, güdü, dürtülere, kötü ve lüzumsuz sözlerle sabredilmesinin sabretmeden söylemekten daha faziletli olduğu izlenimi çıkarılabilir. Allah gönül alıcı güzel söz söylemesini istemektedir (Bakara 2/83; İsrâ 17/23, 53). Hz. Peygamber güzel sözü de teolojik anlamda imân ile irtibatlandırır; Allah’a ve âhiret gününe gerçek mânada iman eden bireyin ya güzel söz söylemesini ya da susmasını (Buhârî, 1981: “Edeb” 31, 85; Müslim, 1981: “İmân” 74, 75) öğütler. Allah, gönül kırıcı sözlerin açıkça söylenmesini sevmemektedir. Güzel konuşmanın susması daha güzeldir, denilebilir.

Sonuç

Fert ve toplumları bağlayan psikososyal bağ olan sevgi Allah’ın kullarına lütfettiği büyük bir nimet ve lütf olarak görülür. İman edip salih amel işleyenlerin gönüllerinde el-Vedüd isim ve nitelik sahibi Allah, gönüllerde sevgiyi yaratır ve psikososyal eylemler yapan kullarıyla yaşatır. Allah’a itaat eden, Hz. Peygamber’in yolunu, sünnetini örnek alanlar, muhsinler, muttakiler, âdil olanlar, sabredenler, şükredenler, tövbe edenler, rızâsı için Allah’ın yolu sırat-ı müstakîm’de psikososyal iyi eylemler yaparak kenetlenmiş bir duvar gibi saflar halinde mücadele verenler -teşbih ve teccim düşüncelerin aksine- Allah’ın sevgisi, rızâsı ve beraberliğini kazanırlar. Allah’ı sevmek ve onun tarafından sevmek, birey için erişilebilecek iyilik ve mutluluğun en büyüğüdür. İslâm düşünürleri İmam Mâtürîdî ile Kâdî Abdülcebâr’a göre antropomorfist teşcim ve teşbih türü ilah sevgisi düşünülemez. İlahî sevgi, lütf, nimet, mükafat ve rızâyâ yorumlanır. İlahi sevginin alâmetleri de; Allah’ın sevdiklerini sevmek, sevmediklerini sevmemek, onun tüm insanlığa üsve-i hasene/en iyi ve güzel örnek olarak gönderdiği elçilerine özelde ise sevgili elçisi Hz. Muhammed’in yolu olan Kur’ân ahlâkına uymak, Allah’a itaat etmektir. Allah, kendisine itaat edenleri, yasaklarından kaçınanları, tövbe edenleri ve temizlenenleri sever. Allah’ı seven, onun hoşlandığı, râzı olduğu eylemleri yapar, hoşlanmadığı, râzı olmadığı eylemleri yapmaz. Allah’ın yarattığı varlıkları onun hatırına sever, onlara değer verir. Allah’ı sevmenin gereklerini şükür ve sabırla, içten gelen samimiyet (ihlâs) ve sevgiyle her an yerine getirir. Allah’ın rızâsı ve sevgisini kaybetme endişesi ve sorumluluk duygusu takvâ bilinci ile hayatı huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşar. Gönülleri kırmaz onarır. Allah’ın tövbe eden günahkârları affettiği gibi o da pişman olup özür dileyen hatalıları affeder. Allah’ın cennete girenlerin kalplerinde kini, intikamı söküp attığı gibi kalplerde imanı ve güzellikleri yok eden kin, haset bırakmaz, hem kendini hem de başkalarını hastalandırmaz. Ölü ruhlarla hayat verir. Her konumda adâletle hareket eder, âdil davranır. Psikososyal iyi ve yararlı eylemler yapabilmeye fırsat kollar. Allah’ın gazâbına uğramaktan her an sakınır. Âile’de ve toplumda karşılıklı rızâ temelinde ma’rûf (akıl ve vicdanların kabul ettiği tarzda) geçirir. Dünyaya gelmesine vesile anne ve babasını râzı etmeye çalışır, gönül alıcı sözler söyler. Akraba bağlarını (sıla-i rahim) ilahi sevginin hatırına koparmaz. İmânını ve

değerlerini korumanın gereği olarak Allah’ın düşmanlarına sevgi ve dostluk kurmaz, malın ve nefsin tezkiyesinde arındırıcı infâk, sadaka, cömertlik gibi psikososyal eylemler yapar. Allah’ın sevgi ve rızâsına erebilmek, dünyada âhirette de huzur, mutluluk ve nimetlere ulaşabilmek için -deist görüşlerin aksine- vahiy bilgisine aklın işlevselliğinde uyar, güzelliklerde değerlendirir. İlahi sevginin psikososyal alâmetlerini gösteren kullarını da Allah sever. Dünyada ve âhirette onlara ihsanı ve lütfuyla karşılık verir. Allah-kul arası karşılıklı sevginin râzılığın en mükemmel şekli rıdvâna yani büyük bir kurtuluş ve mutluluğa eriştirir. Allah sevgisi kalbe gelip de kişinin çarpıldığı ve kendini kaybettiği bir şey değil aksine hem sözle hem de Allah’a itaat ile emirlerine sarılmak gibi eylemlerle ancak olur. Allah’ın sevdiği kulların özellikleri; nazik ve uyumlu olma, güzel davranış sergileme, günahlardan pişman olup dönüş yapma, maddî-manevî temizlik ve arınmayı yapma, Allah’a karşı saygılı olma, sabır ve tevekkül, âdil davranış gibi bazı eylemler sayılabilir. Allah’ın sevmediği kullar da; kâfir, zâlim, nankör, mütecaviz, kibirli, şımarık, hâin, bozguncu ve israfa dalmış kimselerdir. İmam Mâtürîdî ile Kâdî Abdülcebâr’ın ilahî sevginin psikososyal alâmetleri ile teşbih ve teccim anlayışlardan uzak tenzih ve hikmet ilkeleri çerçevesindeki sevgi görüşleri, anlayış tarzı ve metodları, günümüz fert ve toplumların inanç ve ahlâk problemlerine çözüm önerileri şeklinde de bakılabilir.

Kaynaklar

- Abdülcebâr, K. (1957). *el-Muğni fî ebvabi’t-tevhid*. Thk. İ. Medkur - T. Hüseyin. 4-20 Cilt. Kahire: y.y.
- Abdülcebâr, K. (1969). *Mütesâbihu’l-Kur’ân*. Thk. A. Zenzur. Kahire: Dârü’t-Türâs.
- Abdülcebâr, K. (1974). *Fadlû’l-itizal ve tabakatü’l-mu’tazile*. Thk. F. Seyyid. Tunus: yy.
- Abdülcebâr, K. (2013). *Şerhu’l-usulî’l-hamse*. Çev. İ. Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Abdülcebâr, K. (trs). *Tenzihu’l-Kur’ân anî’l-metain*. Beyrut: Darü’n-Nahda el-Hadise.
- Abdülcebâr, K. (2017). *Tesbitu delâilî’n-nübüvve*. Çev. M. Ş. Eroğlu - Ö. Aydın, Mu’cizelerle Hz. Peygamber’in Hayatı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Aydın, M. (1991). *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Biçer, R. (2004). “Matürîdî’ye Göre Hidayete Engel Olan Beşerî Zaaflar Ve Tezahürleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1, ss. 41-60.
- Buhârî, E. A. (1981). *el-Camiu’s-sahih*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Cürcânî, S. Ş. (2015). *Şerhu’l-mevâkıf*. Trc. Ö. Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Cüveynî, E. M. (1969). *eş-Şâmil fî usulî’l-dîn*. Thk. A. S. en-Neşâr vdğrl. İskenderiye: Münşetü’l-Maârif.
- Düzgün, Ş. A. (2011). “Sevginin İstismarı ve Sevgide Aşırılık (Kültler)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1, ss. 5-25.
- Ebû Hanîfe, (1981). *Fıkhu’l-ekber*. Trc. M. Öz. İmam-ı A’zam’ın Beş Eseri İçinde. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Gazâlî, E. H. (1974). *el-İhyau’ulûmu’d-din*. Trc. A. Serdaroğlu, 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gazâlî, E. H. (2005). *Esmâü’l-hüsnâ şerhi*. Çev. M. Ferhat, İstanbul: Ferhat Yayınları.

- İsfahanî, E. K. R. (2012). *Müfredât*. Trc. A. Güneş - M. Yolcu. Kur'an Kavramları Sözlüğü. İstanbul: Çıra Yayınları.
- İbn Adi, Y. (2013). *Tehzibu'l-Ahlâk*. Çev. H. Kuşlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- İbn Haldun, E. Z. V. (1968). *Mukaddime*. Çev. Z. K. Ugan. İstanbul: MEB Yayınları.
- İbn Kayyim, E. (1996). *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâkîn*. Nşr. S. Cümevli. Beyrut: Dâru'l-Hayr.
- İbn Manzûr, E. F. C. (1992). *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Darü's-sadr.
- İbn Miskeveyh, E. A. Y. (1985). *Tehzibü'l-ahlâk*. Çev. A. Şener vdğrl. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Sînâ, E. A. (1953). *Risâle fî mahiyeti'l-aşk*. Nşr. A. Ateş. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- İbn Teymiyye, E. A. T. (2004). *et-Tuhfetu'l irakiyye fî'l-a'mali'l-kalbiyye*. Çev. İ. Sarmış. Kalp Amelleri. İstanbul: Gureba Yayınları.
- İbnü'l-Esir, E. H. İ. (1966). *el-Kamil fî't-Tarih*. Kahire: Darü'l-Maarif.
- Karagöz, İ. (2009). *Sevgi ve Dostluk*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2010). "Allah-İnsan İlişkisi Açısından Muhabbet/Sevgi Olgusu". *Hikmet Yurdu*, 3/5, ss. 99-149.
- Kindî, Y. B. İ. (1998). *Felsefî Risaleler*. Trc. Mahmut Kaya. İstanbul: yy.
- Kehhâle, Ö. R. (1961). *Mu'cemu'l-Müellefin*. Dimaşk: yy.
- Kureşî, E. V. (1993). *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakâti'l-hanefiyye*. Thk. A. M. el-Hulv. Kahire: Darü Hicr.
- Kutluer, İ. (2005). "Muhabbet". *DİA*. Cilt: 30, ss. 388-390, İstanbul: TDV. Yayınları.
- Leknevî, E. H. (1324). *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*. Kahire: Matbaatu's-Saâde.
- Mâtürîdî, E. M. (2005a). *Kitabu't-tevhid*. Thk. B. Topaloğlu - M. Aruçi. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M. (2005b). *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Ed. B. Topaloğlu. 17 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınları.
- Mevlânâ C. (2005). *Mesnevî-i Ma'nevî*. Çev. D. Örs - H. Kırlangıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Muhasibi, E. A. H. (2006). *el-Akl ve fehmi'l-Kur'ân*. Thk. H. Kuvvetli. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Mukâtil, S. (2004). *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-kerîm*. Çev. B. Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Nesefî, E. M. (2004). *Tebsiratü'l-edille fî usûli'd-din*. Thk. B. Topaloğlu - Ş. A. Düzgün. Cilt: 2, Ankara: DİB Yayınları.
- Oral, O. (2014). "İmânın Sosyal Hayatta Tezâhürleri Doğruluk, Güzel Ahlâk, Sevgi ve Kardeşlik", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 27/2, ss. 159-175.
- Râzî, F. (1905). *Levâmiu'l-beyyinât şerhu esmâillâhi teâlâ ve's-sıfât*. Mısır: el-Matba'atü's-Şerefiyye.
- Tarhan, N. (2010). *Duyguların Dili*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Dîvanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yurdagür, M. (2001). "Kâdi Abdülcebbâr". *DİA*. Cilt: 24, ss.103-105. İstanbul: TDV. Yayınları.
- Zemahşerî, E. K. (2017). *el-Keşşâf*. 6 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.